

УДК 821.111–31'06.09

РЕФЕРЕНЦІАЛЬНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МЕТАФІКЦІЇ В РОМАНІ П. АКРОЙДА «ЧАТТЕРТОН»

Тимофєєва В. С.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті представлено ретроспективний погляд П. Акройда (опертий на роман «Чаттертон») на літературу в контексті постмодерністських художніх пошуків. Окреслено описові стратегії та методи роману, які зумовлюють демістифікацію процесу пізнання сенсу тексту, а звідси проблематизацію реальності.

Ключові слова: постмодерністська метафікція, проблематизація, пародія, референціальність.

Тимофеева В. С. Референциальность постмодернистской английской метафизии в романе П. Акройда «Чаттертон». В статье представлен ретроспективный взгляд П. Акройда (основан на романе «Чаттертон») на литературу в контексте постмодернистских художественных поисков. Очерчены повествовательные стратегии и методы романа, которые приводят к демистификации процесса познания смысла текста, а следовательно проблематизации реальности.

Ключевые слова: постмодернистская метафизия, проблематизация, пародия, референциальность.

Timofeieva V. C. The referentiality of English postmodern metafiction in P. Ackroyd's novel "Chatterton". The analysis of P. Ackroyd's novel "Chatterton" is offered in the terms of a representative view on literature in the context of postmodern art searches.

The representational view of literature has highly been questioned in the last few decades. Postmodernist metafiction, as a type of postmodernist fiction, aims at putting the view into question, not to reject any representational view of art so as to assert anti-representationality, but to problematise both views. It simultaneously draws upon and withdraws from previous conventions to highlight the text's fictionality and to offer its meaning as created and granted in the process of narration. To do so metafiction juxtaposes the historical with the fictive. It also self-reflexively exposes its own fictionality and the process of construction through narrative strategies and techniques to suggest history as well as literature is a human construct.

The aim of this paper is the study of Ackroyd's Chatterton as a metafictional work, as a novel selfconscious of its own procedures and of the subject-matter it deals with. The most appropriate critical study of a novel whose main concern is with the issue of plagiarism and forgery might be one that would adapt, copy or interpret previous studies of it. Due to a lack of a substantial and specific critical corpus on Ackroyd's novel, however, I will have to content myself with adapting, copying and interpreting the novel itself and with quoting from some critical references to it and I am conscious of it.

This article discusses how Peter Ackroyd's Chatterton problematises the representational view of literature regarding postmodern theories. It also highlights the novel's narrative strategies and techniques which result in demystifying the text's meaning-granting process; hence, problematisation of reality.

Key words: postmodernist metafiction, problematisation, parody, referentiality.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Протягом усієї історії письменники та літературознавці були одержимі репрезентативним уявленням про літературу одночасно з її критикою. Для багатьох майже було істиною, що мистецтво повинно відображати реальність життя. Однак «аксіоматичний факт», ідею, що література може представляти реальність, постмодерністи поставили під сумнів. Парадоксально, як це може здатися, але постмодерністська метафікція (postmodernist metafiction) є водночас репрезентативною і антирепрезентативною, що породжує проблематизацію подання дійсності. Постмодерністська метафікція, якою є «Чаттертон», відомий твір П. Акройда, англійського письменника ХХ–ХХІ ст., як тип постмодерністського фантазування спрямована на те, щоб довести відносність репрезентативного і антирепрезентативного погляду на мистецтво, що зумовлює актуальність порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метафікції П. Акройда, і зокрема «Чаттертон», в нарративному аспекті лише нещодавно стала предметом спеці-

альних досліджень у літературознавстві (Г. Колесник) [1]. Серед невеликої кількості розвідок зарубіжних учених, які звертались до вивчення оповідної організації його творів, заслуговують на увагу праці Б. Фінні («Пітер Акройд, постмодерністична гра і Чаттертон»), А. Ганнінема («Перепис літературної історії. Пітер Акройд та інтертекстуальність») та Д. Шиллер («The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel») [11].

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є спроба проаналізувати роман П. Акройда «Чаттертон» з ретроспективного погляду на літературу в контексті постмодерністських художніх пошуків.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- узагальнити найбільш авторитетні дослідницькі підходи до вивчення постмодерністських метафікцій Акройда;
- систематизувати сучасні теоретичні версії поняття референціальності;
- проаналізувати проблему факту (fact) та нефаті (non-fact) у романі Акройда «Чаттертон».

Виклад основного матеріалу дослідження. У «Поетиці» (335 р. до н. е.) Аристотель, захищаючи поезію, запропонував те, що називається мімесисом. Він висвітлює ідею шляхом диференціації засобів, моделей (об'єктів) та манер імітації. Б. Б. Шалагінов, погоджуючись з актуальністю зауваження Аристотеля, що «людина притаманна людині» [2, 117], продовжує постулювати імітаційну та репрезентативну функцію поезії (літератури). Аристотель хотів би, щоб поет представив те, що є вірогідним [5], – література повинна йти в ногу з життям. Також, порівнюючи літературу з історією, він пропонує віру в універсальність літератури. Такий наслідувальний та міметичний погляд на літературу панував протягом усієї історії (особливої популярності набув у філософії), доки його не вдалося розвінчати останніми десятиліттями, особливо в метафізиці.

Для письменника-постмодерніста Акройда світ – це величезний текст, у якому все вже колись було сказано і вже неможливо забути попередників, не можна творити нові твори, не зважаючи на вже створене. Неминуча присутність попередніх текстів унеможливорює створення принципово нового, автономного художнього твору. Річ в тім, що характерною особливістю світогляду автора є упереджене ставлення до традиційного ототожнення поняття «істина» з жанром біографії, а поняття «брехня» – з художнім текстом. А. В. Шубіна пише, що Пітер Акройд «оскаржує перевагу факту над уявою як інструменту пізнання світу в масштабі історії і в масштабі окремого життя» [1]. Письменник не визнає жодної різниці між жанрами літературними і нелітературними, відмовляється від жанрових меж, експериментує зі своїми творами на кшталт гри з поняттями істини, поєднуючи факти і домисли, видаючи вигадку за реальність, реальність же, навпаки, – за вимисел.

У книзі «Пітер Акройд: абсурдний і заплутаний текст» Дж. Гібсон і Дж. Вулфріс за допомогою постструктуралістської деконструкції підкреслюють «навмисне використання трюків, розігрування ролей, пантоміму, палімпсест, пародію, пастиш, інтертекстуальну референтність» [10] романів Акройда. Відзначимо, що основний підхід, якого дотримується більшість дослідників, – ілюстрування постмодерністських принципів поетики в Акройда, – суперечить неодноразово висловленій письменником індиферентності до постмодернізму. Друга група критиків вписує Акройда у візіонерську традицію англійської літератури, у традицію Мілтона, Чаттертона, Блейка, Дікенса.

У романі «Чаттертон» Акройд звертається до одного з найталановитіших містифікаторів в історії літератури Томаса Чаттертона (1752–1770 рр.). Містифікація, автором якої був Чаттертон, «цілком відповідала романтичному сприйняттю середньовіччя, що починало формуватися в той час, а також явищу «передромантичної містифікації», найбільш яскравим прикладом якої став Осіан Макферсона [11, 15]». Багато дослідників творчості Чаттертона вважають, що найбільший вплив на письменника мав Томас Персі (Percy Thomas), відомий як автор «Реліктів давньої англійської поезії» (Relique of Ancient English Poetry), антології балад і пісень, уперше опублікова-

ної 1765 року. Саме ця книга, найбільш ймовірно, й надихнула юного Чаттертона на створення ченця Томаса Роулі [8, 188]. Але сумніви з приводу достовірності «знайдених поетом рукописів» та бідність поета спровокували його самогубство. Така загальноприйнята версія його життя та смерті, яку у творі Акройд бере під сумнів. Особистість і доля англійського поета XVIII ст. давно цікавили Пітера Акройда. У передмові до першої (опублікована 1999 року) збірки статей «Томас Чаттертон і романтична культура» (Thomas Chatterton and Romantic Culture), присвячених життю й творчості Томаса Чаттертона, Акройд висловлює радість з приводу того, що нарешті наукова громадськість сприймає серйозно Томаса Чаттертона. Акройд зауважує, що Чаттертон пережив «численні літературні інкарнації», починаючи з «містифікатора августіанської епохи» і закінчуючи «романтичним ідолом і постмодерністською аватарою» [4].

Чаттертон є найбільш показовим прикладом для вивчення його неоднозначного ставлення до факту (fact) та нефатії (non-fact), а також для подання історичних осіб як персонажів у межах вигаданої біографії або його постмодерністського еквівалента. Він бачить себе в самому центрі нових історичних теорій і пропонує себе як нову форму роману. Раймонд Федермен визначає постмодерністський роман як «збірку фрагментів, як загадковий каталог подій або деталей, як монтаж або колаж з несуміжними елементами» [9]. Стираючи жанрові кордони, руйнуючи стереотипи і штампи, збагачуючи оповідь уявою і фантазією, постмодернізм повертає роман до його первісної функції – розповідати історії, але з позицій нових підходів до реальності, мови, сформованих ідеями Р. Барта, Ж. Лакана, М. Фуко, Ж. Дерріда.

Тут Акройд використовує історичні докази, щоб посягти на довіру у читача, припускаючи, що «Чаттертон не вмер» і продовжує писати «fake» – середньовічні вірші [6, 14]. Проте, віддаляючись від простого копіювання і остаточного висновку, Акройд доводить усю ситуацію до кризи, розкриваючи рукописи як фальшивки, які нагадують, якою постає правда та реальність для історіографа. У романі зроблено покликання на зовнішню реальність від початку життя Чаттертона, місця, де він жив, докладну інформацію про його оточення та діяльність протягом життя, його вигадку віршів Роулі, його статус як генія тощо.

Ідею написання історії та імітації з викривленням історії викладено і актуалізовано в усьому наративі на рівні як структури, так і предмету. Чаттертон, представлений в оповіданні, каже: «Я прочитав геральдику, англійську старовину... Але ніщо не захоплювало мене так, як історично працювали, і я дійсно не міг так багато навчитися у Колстона, як міг би вдома» [3, 51]. Як ми бачимо, Чаттертон – хороший читач минулого, а також хороший фальсифікатор. Однак така референціальність претендує залишатися проблематичною, оскільки її оскаржують і допитують, але не в тому сенсі, що реальності не існує, адже вона є конструкцією, яка надає сенс. Її піддають сумніву і оскаржують різними шляхами – від подій та інцидентів у цій історії до зіставлення

реального з фіктивністю, до символічного використання налаштування. Після того, як встановлено референцію та покликання на реальний світ, у романі піддано сумніву їх можливість за допомогою саморефлексивних коментарів, хоча і езотеричних, наданих персонажами. Наприклад, Гарріет запитує Чарлза: «Я не можу їх об'єднати». У мене є всі імена та дати. У мене є мої записи і мої щоденники. Але я не можу... «інтерпретувати їх» [3, 25]. Це саме та ситуація, яку ми маємо в романі: ми не можемо дійти остаточного витлумачення.

Дослідники (І. Вершинін, Я. Гребенчук, О. Петрусь, Г. Колесник, М. Блінова, І. Липчанский, Ф. Абілова) відзначають не тільки інтерес Акройда до теми авторства, первинності і вторинності тексту, запозичення, привласнення, стилізації, що притаманне постмодерністській прозі, але і віртуозне використання письменником аллюзій і автоцитат, яких чимало в романі [1].

Це саморефлексивно свідчить, що твір є пародійним історичним романом з імітацією його предмету та форми і водночас віддаленням від нього. Крім того, біографічний запис Томаса Чаттертона на початку роману як пролог перед початком розповіді – спроба Акройда використати історичні документи як тло роману. Таке використання паратекстичності як встановлює, так і використовує історіографічні конвенції. У поєднанні з вигаданою історією Чаттертона, сфабрикованого письменником, вона все ж таки розриває сформовану ілюзію.

За допомогою своїх романів Акройд ставить питання авторитетним джерелам, які збираються перевірити легітимність будь-якого оригінального твору, коли не існує такої речі, як оригінальність. Орган, який може покарати за плагіат, перебуває в трагікомічній ситуації, в гіперреальному світі постмодерної фантастики. Саме для Акройда це своєрідне подання фейкового часу, у якому все йде. Минуле можна читати і зробити таким, щоб це відбувалося в будь-який спосіб, який нам подобається, який ми самі можемо для себе обрати. Історія поля-

гає в тому, що нічого ніколи не відбувалося в тому вигляді, у якому представлено. Її внутрішня сторона невидима для споглядачів, і немає жодних обмежень на те, що можна законно сказати про реальність, правдивість баченого. Події, що траплялися в минулому, наповнюються архівними дослідженнями, інформацією в другій частині твору, іншими текстами та іншими поглядами і репрезентовані Акройдом-істориком значною мірою так, як це робить таксидерміст. Він демонструє минуле за допомогою нових матеріалів, і це працює, тому що мертві не можуть говорити. Як стверджує Гертруда Стейн, «подія є лише зовнішньою стороною без внутрішньої, а те, що існувало, має зовнішнє середовище всередині себе» [7]. «Чаттертон» Пітера Акройда – це історія-таксидермія життя, вона наповнює його будь-яким «змістом» (inside), який ми хочемо та можемо використати. Це саме те, що випробовує як історик, так і письменник-фантаст: вони наповнюють відсутність цим «inside» – своїми альтернативними подарунками.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Протягом своєї літературної кар'єри П. Акройд плідно поєднує форму науково-популярної біографії зі створенням ігрових біографічних експериментів. Для творів П. Акройда характерна тенденція до розмивання меж між «історичним фактом і «художнім вимислом» та негативне ставлення до традиційного асоціювання літератури з вигадкою, а історії й біографії – з правдою. Теоретичні дискусії останніх десятиліть, присвячені питанням природи репрезентації, інтертекстуальності, оригінальності будь-якої творчості, а також проблемам співвідношення художньої літератури й реальності, є не повністю з'ясованими. Декілька класифікацій творів жанру зміненої історії (зокрема, класифікації Ст. Дж. Коллінса і К. Хеллексон) спрямовані здебільшого на упорядкування фантастичних творів, тоді як тексти, що знаходяться на межі жанрів і потребують подальшого розвитку та уваги дослідників, залишаються без уваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник Г. Л. Образ Чаттертона як історична і літературна проблема та гра з ним в романі Пітера Акройда «Чаттертон» [Електронний ресурс] / Г. Л. Колесник // Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/philology/2009/118-105-4.pdf>
2. Шалагінов Б. Б. «μῦθισις – наслідування – мімесис»: поняття і термін у добу Модерн / Б. Б. Шалагінов // Питання літературознавства. – 2013. – № 88. – С. 117–126.
3. Ackroyd P. Chatterton / Peter Ackroyd. – New York : Grove Press, 1987.
4. Ackroyd P. Preface / Peter Ackroyd // Thomas Chatterton and Romantic Culture. – Houndmills, England; New York, NY : Macmillan; St. Martin's, 1999. – P. 1–3.
5. Aristotle. (n. d). On Poetry and Style. Trans. G. M. A. Grube. New York : The Bobbs-Merrill Company Inc.
6. Barthes R. The Death of the Author / Roland Barthes // Modern Criticism and Theory : A Reader (2nd ed.) / [ed. David Lodge]. – New York : Pearson Education Inc, 2000. – P. 146–150.
7. Derrida J. Structure, Sign and Play in the Discourse of Human Science / Jacques Derrida // Modern Criticism and Theory : A Reader (2nd ed.) / [ed. David Lodge]. – New York : Pearson Education Inc, 2000. – P. 89–103.
8. Federman R. Critifiction: Postmodern Essays / Raymond Federman. – Albany, N.Y. : State University of New York Press, 1993. – 133 p.
9. Groom N. Fragments, Reliques, & MSS : Chatterton and Persy / Nick Groom. Thomas Chatterton and Romantic Culture. – London : Macmillan Press LTD, 1999. – P. 188–209.
10. Gibson J. Peter Ackroyd : The Lucid and Labyrinthine Text / Jeremy Gibson, Julian Wolfreys. – London : Macmillan Press LTD, 2000. – 288 p.
11. Shiller D. The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel / Dana Shiller // Studies in the Novel (SNNTS). – 1997. – Vol. 29. – № 4 (Winter). – P. 538–60.